

SEKULARIZOVANÁ SPOLEČNOST A VYLOUČENÍ SVÁTOSTNÉHO CHARAKTERU MANŽELSTVÍ: JDE V TĚCHTO STÁLE ČASTĚJŠÍCH PŘÍPADECH O DŮVOD PRO NEPLATNOST?*

Paolo Bianchi

Proč píšete tento příspěvek

K napsání tohoto příspěvku mě vedl snadno rozpoznatelný důvod, který přímo vyplývá z aktuálnosti této problematiky. Za její příčinu můžeme označit takzvanou sekularizaci naší západní společnosti a fenomén církevně uzavíraných manželství, pro jejichž slavení se zúčastnění rozhodují ze sentimentálních nebo rodinnou tradicí utvářených důvodů. Tato problematika tudíž, zdá se, protirečí učení, zdůrazňovanému i koncilem, že totiž svátosti jsou svátostmi *víry*.

S tímto jevem se různým způsobem setkáváme, a to i na úrovni místních církevních soudů, ve většině žádostí o zneplatnění manželství z důvodu vyloučení jeho svátostného charakteru. Jak se ukazuje, je velmi obtížné tyto kauzy projednat, neboť příslušná právní praxe se v této oblasti ještě dostatečně neustálila a také učení není vždy v této věci jednoznačné, zvláště pokud bychom chtěli případné vyloučení svátostného charakteru manželství pojmut systematicky, protože je třeba se ptát, na jakou hypotézu překážky nebo vady souhlasu je vůbec máme navázat.

V konkrétní procesní praxi panuje určitý zmatek, takže je občas nutné zbavovat iluzi ty věřící, kteří byli před tím neoprávněně vybízeni, aby otevřeli kauzy neplatnosti z důvodu vyloučení svátostného charakteru manželství, což se pak ukázalo jako nepodložené.

Tímto příspěvkem proto chceme nabídnout několik prvků k přemýšlení o tomto delikátním problému s využitím jednoho případu, v němž bylo vyloučení svátostného charakteru manželství skutečně prokázáno.

Několik nezbytných poznámek na úvod

Než tuto kauzu představíme, je třeba pro její lepší pochopení nejprve uvést několik úvodních poznámek doktrinnálního charakteru.

Nejprve je třeba připomenout katolické učení o *jednotě*, která pro pokřtěné vládne mezi platně uzavřeným manželským svazkem a svátostí, jak to vyjadřuje platný normativ v kánonu 1055 § 2 Kodexu kanonického práva. Jinými slovy: svátostný charakter manželství není něčím vnějškově přidaným k manželskému svazku, nýbrž jde o nezbytný následek skutečnosti, že mezi dvěma pokřtěnými bylo uzavřeno platné manželství. Pokud tedy dva pokřtění uzavírají platné manželství, tato skutečnost je sama o sobě (tzn. pro samotný fakt, že se jedná o platné manželství mezi pokřtěnými) svátostí.

Na druhém místě je třeba podotknout, že svátostný charakter není sám o sobě podstatou manželství jakožto přirozené instituce, jež je ustanovena samotným Stvořitelem nejen pro pokřtěné, ale pro všechny lidi. Podstatou manželství *jakožto úkonu*, jímž vzniká manželský stav (klasické „matrimonium in fieri“),

je souhlas, tj. úkon vůle, jehož předmětem je vzájemné sňubní odevzdání se manželů, jak je stanoveno v kánonu 1057 § 2; podstatou manželství jako stavu (klasické „matrimonium in facto esse“) je sdílení celého života, strukturně zaměřené na dobro manželů i na plození a výchovu dětí, jak stanoví kánon 1055 § 2.

Tato dvě základní upřesnění nám dovolují provést několik dodatečných ujasnění a dedukcí.

Především to znamená, že manželství vzniká prostřednictvím vzájemného slibu, jehož specifickým obsahem je vzájemné odevzdání se manželů s cílem vstoupit do specifického právního stavu.

V důsledku toho svátostný charakter manželství, jež – jak bylo řečeno – není součástí přirozené podstaty manželství, *nemusí být výslovně zamýšlen* těmi, kdo uzavírají manželství: přirozeně totiž vyvěrá z jejich platně uzavřeného manželského pouta a jako jeho nezbytný a implicitní následek nemusí být nutně předmětem vůle. Jeho existence tedy nevyplývá z rozhodnutí vůle, nýbrž ze samotné podstaty věci, tj. ze svátostného charakteru platně uzavřeného manželství mezi pokřtěnými.

Naopak, případné vyloučení svátostného charakteru nemůže být přímým objektem vůle, neboť vůle sama musí jaksi začlenit do svého otevření se manželství i rozhodnutí popřít některou z jeho nezbytných konsekvencí. Že je nezbytné, aby v hypotéze podobného vyloučení k takovému aktivnímu projevu vůle došlo, můžeme jasně vyčíst ze dvou norem, k nimž se hypotéza, jíž se zabýváme, může vztahovat: jednak z kánonu 1099, který prohlašuje za neúčinný omyl ohledně svátostné důstojnosti manželství, pokud *nedeterminuje vůli*; a z kánonu 1101 § 2, který označuje za

„simulaci“, ovlivňující platnost souhlasu, pouze ty skutečnosti, jež jsou projeveny prostřednictvím *pozitivního úkonu vůle*.

To všechno nás přivádí k dalšímu upřesnění, které se už valnou měrou dotýká praktického výkonu církevní disciplíny: nedostatek víry a nedobrý postoj (skutečnosti, jež se často týkají pouze rozumu lidí) je třeba jako takové odlišit od skutečného úkonu vyloučení, jež se přímo dotýká *vůle* člověka. Jinými slovy: aby se jednalo o skutečné vyloučení svátostného charakteru manželství, musí být tato charakteristika manželství mezi pokřtěnými přímo nařčena prostřednictvím svobodně projeveného úkonu vůle, který však – hypoteticky – zároveň obsahuje (byť si sám sobě protiřečí) ochotu uzavřít manželství. Z toho můžeme konečně konstatovat, že něco podobného se může stát jen velmi zřídka, protože to – aspoň v rámci dnešních právních norem v církvi – předpokládá, že je dotčená osoba schopná velmi pevně, jasně a determinovaně rozlišovat pojmy nebo se přinejmenším přiklonit k nějakému rozhodnutí ideologického rázu.

Představení kauzy

Jako aplikaci na to, co bylo výše uvedeno, předložíme odůvodněnost – jak z práva (*in iure*), tak ze skutečnosti (*in facto*) – pro jeden rozsudek týkající se případu, v němž některé výjimečné prvky indikovaly – aspoň podle úsudku soudního senátu, jež tento případ posuzoval – jako přijatelnou a reálnou hypotézu, že se opravdu jedná o vyloučení svátostného charakteru manželství.

Hlavní linie této kauzy jsou takové: Pavel a Kateřina uzavřeli manželství bezprostředně po skončení války. Pavel, vychovaný v katolické víře, se za války stal partyzánem a mi-

litantním komunistou a tento svůj militantní charakter potvrdil po skončení války; jednalo se mimo jiné o člověka s vysokým kulturním rozhledem. Silně se zamiloval do Kateřiny, která – jakožto praktikující katolička – naléhala, že musí uzavřít církevní manželství. Pavel se dlouhou dobu a všemi možným způsoby snažil tuto dívku přesvědčit, aby souhlasila s honosným civilním obřadem, zatímco ten církevní by byl (a skutečně tomu tak bylo) omezen na nezbytné minimum, beze mše svaté; sám Pavel jej prožíval se stěží skrývaným odporem. I v průběhu manželského života se Pavlův odpor k náboženskému životu, ke svátostem a k církevním institucím jasně projevoval: ve jménu náboženské svobody se radikálně vzeprel křtu svých dětí a jejich náboženské výchově, což potají a ve skrytu zajišťovala jejich matka.

Než představíme odůvodnění afirmativního rozsudku, co se týká vyloučení svátostného charakteru, avšak negativního ohledně vyloučení nerozlučitelnosti, je vhodné vysvětlit některé termíny a pojmy, které v něm figurují, abychom napomohli těm, kdo nejsou příliš zběhlí v odborné terminologii církevního práva. *Strana žalující* je člověk, který nepadá platnost manželství a jehož úkolem je tuto skutečnost dokázat. *Strana nežadající* je druhý partner, předvolaný k soudu, ať už k dané kauze zaujme jakýkoliv postoj. *Obhájece svazku* je funkce, jejímž úkolem je v kauzách neplatnosti manželství obhajovat veřejný zájem, tj. trvání manželského svazku: tento svůj úkol vykonává nepřímou, prostřednictvím hledání slabin v důkazech nashromážděných soudem, nebo prostřednictvím úvah o případných námitkách proti důkazům, předloženým za účelem prokázání neplatnosti manželství. Jako *causa simulandi* se označuje motiv,

proč mohla jistá osoba provést to, co označujeme technickým pojmem *simulace souhlasu* (např. jako v tomto případě vyloučení svátostného charakteru manželství). Tento důvod má hodnotu indicie, tj. skutečnosti, jež dovoluje prozkoumat pravděpodobnost jisté teze. Indicie a okolnosti (místní, časové, charakteristiky člověka, jeho chování) tvoří tzv. *nepřímé důkazy*, jež obvykle nabízejí prvky k podpoře dané hypotézy. *Přímé důkazy* je naproti tomu možné získat z výpovědi konaných pod přísahou, kterým je podroben ten, o němž se předpokládá, že se dopustil simulace; tyto údaje jsou potvrzeny výpověďmi svědků, jež dovolují přímou rekonstrukci toho, jaké měla daná osoba úmysly v momentě, kdy uzavírala manželství. Tyto svědecké výpovědi mají o to větší význam, nakolik se týkají doby, kdy se tyto události odehrávaly, a nakolik jsou ucelené, doplněné o okolnosti a věrohodné – byť implicitně – protože se vzájemně shodují, jsou koherentní a ani skrytě si neprotiřečí, a protože jsou podloženy jistými důkazy o věrohodnosti, morální úrovni a náboženském životě osoby svědka.

Zdůvodnění případu

Nyní tedy – jak už bylo uvedeno – předložíme zdůvodnění *in iure* (tzn. s poukazem na právní normy, jež jsou v tomto případě aplikovatelné, a na jejich interpretaci) a *in facto* (tj. aplikace těchto norem na to, co se odehrálo v tomto případě) konečného rozsudku, jímž byl uzavřen první stupeň procesu neplatnosti, vztahující se na výše představené události.

In iure

A. Vyloučení svátostné důstojnosti

1) Teoretický základ hypotézy neplatnosti, navržené stranou žalující, tj. možnosti pozi-

tivního vyloučení svátostné důstojnosti manželství; tato hypotéza není formálně zakotvena v legislativě platné v době uzavření tohoto manželství (srov. kán. 1086 § 2 CIC 1917) ani v současné legislativě (srov. kán. 1101 § 2 – na rozdíl od hypotézy, jež předpokládá možnost omylu, který by byl silnější než „simplex“, srov. kán. 1084 CIC 1917, a – ve znění současné legislativy – srov. kán. 1099 CIC 1983, „determinující vůli“), ale která se opírá o katolické učení o *nerozlučitelnosti*, ne-li přímo *identitě* (srov. „eo ipso“ v kán. 1012 § 2 CIC 1917) mezi manželským svazkem a svátostí manželství.

V síle víry v povýšení platného manželství mezi pokřtěnými k důstojnosti svátosti stanoví katolické učení, že je nemožné ze samé podstaty věci, aby existoval platně uzavřený manželský svazek mezi dvěma pokřtěnými, jenž by sám o sobě nebyl svátostí.

2) Tato pravda, jež se týká *objektivního* řádu věcí, musí být ovšem dodatečně vztahena i k *existenciálnímu* řádu těch, kdo vstupují do manželského svazku: je-li v katolickém pojetí autorem manželství jakožto instituce sám Bůh, je také pravda, že manželé se díky svému manželskému souhlasu stávají účinnou příčinou jejich konkrétního manželského pouta. V této perspektivě a s ohledem na podstatně „veřejný“ charakter církevního manželství (jež považuje za podstatné prvky obsahu manželského svazku to, co je stanoveno řádem, a tudíž to není ponecháno na svobodném rozhodnutí těch, kdo uzavírají manželství), je třeba na existenciální rovině vzít v potaz soulad mezi úmyslem vstoupit do manželství ze strany těch, kdo uzavírají manželství, a mezi tím, co církev věřícím předkládá jako skutečnosti, jež odpovídají Boží vůli. V objektivní rovině obnáší tato vůle také

svátostný charakter platně uzavřeného pouta mezi pokřtěnými.

3) Z toho, co bylo právě řečeno, vyplývá bez jakýchkoliv myslitelných pochyb, že je možné, aby mezi těmito dvěma „vůlemi“ (jak tou institucionální, tak vůlí jednotlivce – věřícího) nebyl soulad. Těžší už ovšem je přesně určit, jakou právní relevanci má tento nesoulad na úrovni pojmů, v systematické rovině a konečně na úrovni důkazního řízení.

4) Na rovině *pojmu* klade již zmíněné katolické učení o nerozlučnosti mezi manželským poutem a svátostí, ne-li automatický, pak aspoň pevný vztah rozvoje v rámci kontinuity mezi platně uzavřeným manželským svazkem pokřtěných a jeho svátostným charakterem. Kromě toho, protože svátostný charakter není sám o sobě součástí „přirozeného“ základu podstatného předmětu manželského souhlasu, nemusejí jej snoubenci podle obecně sdíleného učení přímo rozpoznávat a zamýšlet; stačí, aby ho implicitně přijali jako součást vůle uzavřít „skutečné“ manželství.

Na základě této úvahy považuje katolická doktrína za svátostná manželství i manželství nekatolíků, i když oni sami nepovažují manželství za svátost, a to i přesto, že církevní disciplína, jež byla i v nedávné době znovu připomenuta,¹ připouští k manželství i ty, kdo jsou takřikajíc nedokonale otevření, tedy že uzavírají církevní manželství z důvodů, jež nejsou výslovně náboženské, a kteří se jen málo starají o náboženskou a svátostnou dimenzi manželského pouta.

Je tedy skutečně možné na základě toho, co jsme právě uvedli, považovat za opravdu prokazatelné, zda do vztahu ke svátostnému charakteru manželství vstupuje či nevstupuje nějaký subjektivní úkon vůle? Jakou váhu má v této rovině případná absence víry? A ja-

ké „nezbytné minimum“ je třeba vyžadovat od toho, kdo uzavírá manželství, aby došlo k odpovídajícímu souladu mezi jeho konkrétní vůlí uzavřít manželství a objektivní pravdou, vyjádřenou právním řádem, podle něhož má být platné manželství mezi pokřtěnými svátostí? Je známo, že tato otázka byla a je široce diskutována. To nejkvalifikovanější učení spolu se dvěma příspěvky Mezinárodní Teologické Komise (MTK) v podstatě znovu opakuje „klasickou“ pozici, jejíž formulaci najdeme už v učení sv. Tomáše: chybný postoj (nedostatek víry) ohledně svátostného charakteru manželství není pro toho, kdo uzavírá manželství překážkou k platnému vyjádření souhlasu, „*dummodo intendat recipere quod Ecclesia dat, quamvis credat nihil esse*“ [pokud tento zamýšlí přijmout to, co církev předkládá, i když tomu nepřikládá žádný význam] (*Summa Theologica, Suppl. ad p. III, Q. LI, a. 2, ad sec.*).

V tomtéž smyslu vyznívají již zmiňované dokumenty MTK, méně rigorózně pak teze G. Martelea, jež byly touto komisí obecně schváleny² a jež usilují užívat méně technického a právníckého jazyka (např. „jejich – těch, kdo uzavírají manželství – přílnutí ke Kristovu tajemství je... podstatnou součástí podstaty [= existence?, platnosti?] svátosti“).³ O něco jasněji se vyjadřuje dokument *Foedus matrimoniale* v částech, jež se zabývají tímto problémem: jak v té, kterou uspořádal prof. K. Lehmann, tak v části, kterou redigoval prof. C. Caffarra.

V první části se upřesňuje, že víra není nezbytná pro platnost svátosti, ale jakožto disponující příčina je nutná pro to, aby tato svátost mohla přinášet plody. Pro platnost svátosti je však „*intentio requisita, nempe facienda quod faciunt Christus et Ecclesia, est*

conditio minima, un consensus fiat sub aspectu sacramentali verus actus humanus“⁴ [požadovaný úmysl konat to, co zamýšlí Kristus a církev, minimální podmínkou, aby manželský souhlas byl skutečným lidským úkonem se svátostným aspektem].

V druhé části se připomíná, že „*non tamen excludi possunt casus in quibus, etiam apud christianos quosdam, conscientia ab ignorantia vel errore invincibili ita deformata sit, ut sincere putent se matrimonium verum contrahere posse excluso sacramento. In hac situatione, ex una parte, propter negationem fidei et intentionis faciendi quod facit Ecclesia, sunt incapaces sacramentum matrimonii valide celebrandi...*“⁵ [není ovšem možné vyloučit případy, a to i mezi křesťany, kdy je svědomí natolik deformováno nepřekonatelnou nevědomostí nebo omylem, že člověka vede k upřímné domněnce, že může uzavřít skutečné manželství s vyloučením jeho svátostného charakteru. V této situaci jsou snoubenci v důsledku popření víry a úmyslu konat, co koná církev, ze strany jednoho z nich neschopní platně uzavřít svátost manželství].

Stejně vyznívá i učení, např. M. F. Pompeda,⁶ které rozlišuje mezi úmyslem, jež se vyžaduje od služebníka svátostného manželství: *dělat, co dělá církev*, a úmyslem vyžadovaným od těch, kdo uzavírají manželství: přijmout svátost, což je implicitně spojeno s úkonem jejího udělení.

A konečně se takto vyjadřuje i právní praxe (srov. A. Stankiewicz),⁷ která též vyžaduje obecný úmysl konat to, co koná církev, jež je implicitně přítomen v úmyslu uzavřít skutečné manželství.

Na pojmové rovině tedy můžeme dojít k závěru, že pro uzavření opravdového manželství, a to i co se týká jeho svátostného cha-

rakteru, se od toho, kdo do něj vstupuje, vyžaduje jako minimum úmysl konat a přijmout to, co církev chápe jako manželství, i když tato osoba může nesprávně chápat, čím vlastně manželství pro církev je. Chybí-li tento minimální úmysl nebo má-li dotčená osoba zcela opačnou vůli, není schopná vysluhovat ani přijmout tuto svátost.

5) V *systematické* rovině získává nedostatek zmíněného nezbytného úmyslu ve vztahu ke svátostnému charakteru manželství právní význam na třech úrovních:

a) na rovině omylu, který (jak stanoví aktuální legislativa, jež výslovně formuluje to, co bylo v předchozím právním řádu vyjádřeno pouze implicitně) *determinuje vůli*. K tomuto omylu by došlo v případě tzv. systematického ateismu, pozitivně zaměřeného proti náboženství a proti církevním institucím, a mělo by to právní dopad na zneplatnění souhlasu při jeho vzniku jakožto tzv. operativní vada, která se stává vůdčím principem úkonů vůle. Není snadné zhodnotit, nakolik tento omyl může sestoupit z čisté teorie na praktickou rovinu; podobně není snadné definovat, čím přesně se tato systematická hypotéza odlišuje od ostatních hypotéz (tj. ve smyslu platné legislativy od hypotézy motivů neplatnosti, o nichž čteme v kán. 1099 a 1101 § 2 CIC). U tohoto problému se však nemíníme příliš zdržovat, protože se tato oblast přímo nevztahuje k omylu, jímž se v tomto případě zabýváme. (K problematice omylu ohledně svátostného charakteru, jež determinuje vůli, srov. A. Stankiewicz);⁸

b) na rovině *úplné simulace* souhlasu; o tuto systematickou hypotézu se nejčastěji opírá vyloučení svátostného charakteru manželství. Její kořen je třeba hledat na jedné straně v již zmíněném doktrinálním principu identity mezi platným manželským svazkem a svátos-

tí, v důsledku čehož vůle neuzavřít svátostný sňatek jakoby „vyplyvá“ ze samotné vůle uzavřít sňatek; na druhé straně se v obvyklém způsobu pohledu tento jev popisuje takto: „*contraho tecum sed nolo sacramentum et si sacramentum fieret, nolo matrimonium*“ [uzavírám s tebou sňatek, ale nechci svátost; a pokud by se tím přeci jen svátost uskutečnila, nechci raději sňatek], což vyžaduje tzv. „převládající“ vůli vyloučit svátost v porovnání s obecnou vůlí uzavřít manželství. K této tradiční pozici srov. např. A. Stankiewicz,⁹ který předkládá četné odkazy na právní praxi;

c) na rovině *částečné simulace*, při níž se svátostný charakter manželství chápe jako jedna z vlastností nebo podstatných prvků samotného manželství, jak o tom čteme v kán. 1101 § 2. V souvislosti s dalšími vlastnostmi nebo podstatnými prvky manželství by podle této systematické hypotézy mohl být přímo vyloučen také svátostný charakter, takže by se nejednalo o jev úplné simulace: je však nutné rozlišit mezi objektem úkonu simulace, jímž v případě vyloučení svátostného charakteru není samo o sobě vyloučení samotné podstaty manželství (jako by tomu bylo v případě simulace úplné), a jejím následkem, jímž je v tomto případě v jakékoliv hypotéze simulace to, že se chce něco podstatně jiného než církevní manželství. Ohledně tohoto názoru viz Z. Grocholewski¹⁰ a co se týká některých předchozích případů právní praxe v tomto smyslu také A. Stankiewicz.¹¹

Rozumí se samo sebou, že tam, kde by se jakýmkoliv způsobem uvažovalo o simulaci svátostného charakteru manželství, je třeba prokázat, že to bylo předmětem *pozitivního úkonu vůle*, jak požaduje zákon pro jakýkoliv druh nedostatku způsobujícího neplatnost (srov. kán. 1086 § 2 CIC 1917).

6) Pod zorným úhlem *důkazního řízení* s sebou nese vyloučení svátostného charakteru manželství značné nesnáze. Velmi obtížné se obvykle daří nalézt přímý důkaz, že existovala vůle „převažující“ nad vůlí uzavřít manželství. Jen lidé zběhlí v kanonickém právu by pravděpodobně byli schopni slovně formulovat podobný postoj. Mnohem snáze lze dokázat nesprávné chápání, odmítání nebo pohrdání ve vztahu ke svátostné dimenzi manželství. V případě simulace bude podobně chybné chápání manželství hrát roli „causa simulandi“, jež bude tím více „proxima“ a účinná, čím mocněji ovládne smýšlení a názory dotčené osoby; podobný význam bude mít i série okolností prověřujících, že se odmítnutí typicky náboženského charakteru manželství a jeho povinností nezastavilo na úrovni intelektu, ale že skutečně ovlivnilo konkrétní rozhodování dotčeného člověka. V tomto smyslu je (ve smyslu kán. 1536 § 2 a kán. 1679) nepřímý důkaz, pokud je jistý a pokud se zakládá na nevyvratitelných skutečnostech, posilou a ověřením přímého důkazu, který je – jak už bylo řečeno – často velmi obtížně získatelný. V tomto ohledu a v souvislosti s tradičně požadovanou „převládající“ vůlí, která by vylučovala svátostný charakter manželství, nad vůlí uzavřít manželství, je třeba ještě připomenout, že je velmi nesnadné, aby si ten, kdo je radikálně přesvědčen o nesvátostnosti manželství a kdo tuto hodnotu odmítá, zároveň představil skutečnost svátostného charakteru v porovnání s možností uzavřít manželství a mohl říci: „spíše odmítám uzavřít manželství“.

B. Vyloučení nerozlučitelnosti

7) K tomuto druhému typu neplatnosti, jež byl připomenut v této kauze, se vztahují zá-

kladní právní principy, neboť jeho teorie i praktické případy z právní praxe jsou mnohem jasnější a častější než u případu, pojednávaného sub A.

Nerozlučitelnost je podle scholastické doktríny zcela nepochybně podstatnou vlastností manželství (srov. kán. 1013 § 2 CIC 1917 a kán. 1056 CIC 1983). To znamená, že ze samotného principu nemůže manželství existovat bez této své vlastnosti.

Tridentský koncil výslovně potvrdil neomylnost učení i smýšlení církve, podle něhož je nerozlučitelnost podstatným a absolutním prvkem manželství (DS 1807), takže je nemožné zrušit požadavky, jež na sebe v okamžiku uzavření manželství vzala jedna nebo obě ze stran, jež do manželství vstoupily. Následné církevní magisterium a katolická disciplína potvrdily tuto nezvratnost principu manželského slibu ze strany toho, kdo jej složil, tzn. samotných manželů. Pokud by tedy chtěl některý z nich omezit svůj souhlas pozitivním úkonem vůle, přímo napadá vlastnost nerozlučitelnosti; a pokud by si – byť jen implicitně a eventuelně – vyhradil možnost při jakékoliv stanovené příležitosti ukončit manželský svazek, jeho souhlas by tak nemohl nebýt považován za „defektní“, a tudíž neschopný nastolit právní důsledky skutečného manželského souhlasu.

K důkazu částečné simulace, o níž je řeč, se odvoláváme na tradiční schéma právní praxe, v němž se integruje tzv. přímý důkaz (prohlášení při soudu a mimosoudní nálezy) s nepřímým důkazem (indicie a okolnosti). Jelikož je nerozlučitelnost manželského svazku hodnotou zcela a typicky křesťanskou, která se většinou liší od zásad, jimiž se obvykle lidé k manželství staví, jak to vidíme na trvanlivosti dnešních manželství a na státních záko-

nech, zvláštní roli v nepřímém důkazu (který dokresluje věrohodnost simulace) bude hrát přítomnost nesprávných domněnek o této věci v subjektu, obviněném ze simulace.

Pro prohloubení včetně příkladů z právní praxe srov. A. Stankiewicz.¹²

In facta

A. Vyloučení svátostného charakteru

8) Průzkum akt této kauzy ukazuje, že se v tomto případě jedná – z důvodů, které se objeví v průběhu výkladu – především o nepřímé důkazy, jež při komplexním a uspořádaném srovnáním s poměrně slabým přímým důkazem dovolují považovat žalobu žalující strany, o kterou se jedná, za podloženou.

9) Hlavním prvkem tohoto *nepřímého* důkazu je v tomto případě dokreslení tzv. *causa simulandi*, kterou můžeme identifikovat v celkovém chybném chápání náboženských skutečností ze strany Pavla v okamžiku, kdy uzavíral manželství.

V této souvislosti je třeba zdůraznit, že se Pavel nenacházel v nějaké obvyklé pozici vzdálení se od víry, nýbrž že zaujímal pozici výslovného a specifického *odmítnutí* katolické víry a formálního *přilnutí* k marxistické ideologii, jak ji v letech 2. světové války a v bezprostředně následujícím období hlásala Italská komunistická strana.

Tato skutečnost byla nezvratně prokázána prostřednictvím svědků a také několika velmi průkazných dokumentů. Svědkové vyslechnutí v této kauze potvrzují, že Pavel v době zasnoubení a uzavření manželství vyznával ateismus a komunistickou víru: Rossi Giuseppina, V/2; Bianchi Matteo, VI/1–2; Verdi Giuseppe, XIV; Neri Giuseppe, XV/3; přímí svědkové v době sňatku; Bruni Grazia, IX/2 a Grigi Maria, XVI/2 po svatbě a částečně nepřímí svědkové.

Některé *dokumenty*, které Pavel uznal za pravdivé a vztahující se k jeho osobě, dokreslují možná ještě výstižněji jeho postoje: potvrzení o jeho účasti na partyzánském hnutí vydané v letech 1947 a 1950; potvrzení 7/10/1946 o přijetí v hodnosti „učeň“ k zednářské lóži (...) v (...); ale především jeho dva dopisy z června a července 1949, z bezprostřední blízkosti uzavření manželství, jakož i jeho rukopisná poznámka, kterou Pavel rovněž uznává za autentickou, a která je datovaná před uzavřením manželství (III/2 AR).

V dopisech, v nichž strana nežalující vyjadřuje bývalé snoubence své ideály o manželském životě (založit komunistickou buňku věnovanou studiu a přípravě nové společnosti), můžeme číst i následující: „...já žiji v jiném světě. (...) Komunistická strana je... pro mystiky náboženstvím (avšak praktickým, nikoliv podvodnickým).“ V poznámce, v níž Pavel přemýšlí o instinktu přežití jako o základním impulsu lidského jednání, čteme mimo jiné: „Bůh do toho nemá co vstupovat. Je to výtvor našich citů... šalba neexistujícího ráje... hrozná lež vymyšlená kněžími“.

Ve světle toho, co bylo právě předloženo, můžeme potvrdit, že Pavel v době, kdy vstupoval do manželství, uskutečnil jasné rozhodnutí pro určitou víru a pro určité „náboženství“, jímž nahradil náboženství katolické. V jistém smyslu je možné říci, že u něj došlo k určitému „obrácení“ (od předchozího přilnutí ke katolické víře, v jejímž rámci až do pozdního dospívání přemýšlel dokonce o tom, že by se stal knězem-misionářem), a to s plnou silou a nadšením jasného, byť objektivně chybného svědomí. Toto ideologické zakotvení nežalující strany v době uzavření manželství včetně její subjektivní intenzity nelze v rámci správného vyřešení tohoto případu opomenout.

10) Zvláštním a kategorickým prvkem tohoto základního Pavlova rozhodnutí ve společenské i náboženské rovině bylo to, že *církevní instituci a svátostným skutečností* přisoudil ze své strany *mystifikující a negativní* význam: „v době uzavření svého manželství jsem církevním strukturám a svátostem nepřisuzoval žádnou hodnotu“, prohlašuje ve své výpovědi strana nežalující; to je potvrzeno také svědky, kteří byli v této kauze vyslechnuti.

Rossi Giuseppina vypovídá, že se její budoucí zeť veřejně prohlašoval za ateistu a že církev a svátosti označoval za *hlouposti* (V/4); proticírkevní charakter Pavlova ateismu potvrzují také další svědkové, o nichž jsme se už zmínili výše, zvláště Giuseppe Neri v XV/3.

11) Pavlovo nařčení, že svátosti (a tudíž i manželství jakožto svátost) ani manželské povinnosti, zakotvené v té nejjasnější podobě v náboženském a svátostném rozměru, nemá žádnou hodnotu, není něčím čistě intelektuálním a teoretickým, nýbrž se profiluje jako *účinná skutečnost*, jež ovlivňuje jednání „in actu primo proximo“. To může být považováno za dokázané, jestliže uvážíme:

a) *radikálnost* Pavlova přesvědčení v této oblasti, jehož podstata a subjektivní intenzita byla už objasněna;

b) *okolnost* spočívající v dlouhodobém *odmítání* Kateřiny přistoupit na pouze občanský sňatek; toto odmítání přinutilo Pavla k nesnadnému a jistě nikoliv okamžitému podřízení se náboženskému obřadu jako nástroji k získání družky, po níž toužil. Nezbytost tohoto podrobení nemohlo v Pavlovi, kterého můžeme bez obav označit za „intelektuála“, nevyvolat odpovídající nutnost upřesnit a formalizovat *způsoby a hranice* tohoto jeho nedobrovolného podřízení se. Jinými

slovy: zmíněný odpor Kateřiny k občanskému manželství a následné Pavlovo podřízení se náboženskému obřadu pro něj znamenalo – pokud to ovšem vůbec bylo potřeba – onu tzv. „*occasio minima vel levis*“, kterou právní praxe požaduje, aby se prokázalo jako věrohodné, že toto chybné chápání mělo vliv na manželský souhlas jakožto úkon vůle.

12) To, že Pavlův souhlas s náboženským obřadem sňatku byl čistě *prostředkem*, aby mohl začít společný život s Kateřinou, a že jeho podřízení se kanonickému řádu bylo výlučně *formální* a chyběl v něm pozitivně vyjádřený úmysl konat to, co koná církev, je dokázáno pomocí následujících prvků:

a) *doznáním* nežalující strany při soudním řízení: „skutečnost, že jsem akceptoval náboženskou formu sňatku, u mě neznamovala žádné přilnutí ke křesťanskému pojetí manželství jako svátosti. Pro mě neměl pojem svátost žádný význam... podrobil jsem se kanonickému řádu výlučně formálním způsobem“ (III/4).

Toto doznání, i když ve smyslu kán. 1536 § 2 a kán. 1679 nemůže být plnohodnotným důkazem, nemůžeme na druhé straně ponechat bez povšimnutí: nemáme totiž žádné evidentní důvody pochybovat o Pavlově současné věrohodnosti a nezaujatosti; nemůžeme rovněž opomenout, že nynější přiznání je v souladu s názory a jednáním nežalující strany v době, kdy uzavírala manželství s žalující stranou;

b) tvrzení svědka Neriho, jediného skutečného přítele nežalující strany, který ví o „utilitářském“ důvodu, který tehdy Pavla vedl k akceptování náboženského obřadu (XV/5);

c) *okolnosti*, o nichž jsme se už zmínili, potvrzují toto nynější doznání. Mezi těmi, jež můžeme označit za tzv. *souběžné*, stojí za připomenutí, že byl svatební obřad záměrně

utlumen, co se týká vnějších projevů, a místo toho by byl připraven slavnostní obřad a oslava, pokud by Kateřina souhlasila s občanským sňatkem; dále pak skutečnost, že se Pavel v kostele v (...) rozzlobil a projevil netrpělivost, když se podle parament kněze domníval, že byl podvodně přinucen zúčastnit se slavení mše. O těchto detailech ví řada svědků, takže mohou být považovány za prokázané, když je přiznává i nežalující strana (III/5, s. 5).

Z okolností *následných* po uzavření sňatku, jež dokreslují, jak strana nežalující odmítala to, co patří k typicky náboženským povinnostem manželství (což vede k domněnce, že on skutečně v samém kořenu odmítal veškerý náboženský význam manželství), stojí za připomenutí rázné odmítnutí křtu a náboženské výchovy dětí. Je prokázáno, mimo jiné i z dokumentace přiložené k žalobě a z výpovědi nežalující strany (III/7–8, s. 6), že obě děti těchto manželů přijaly křest doma a potají s následným doplněním obřadů v katedrále v (...) a že starší syn těchto manželů přijal bez vědomí svého otce i ostatní svátosti.

13) Dalším prvkem, který spadá pod tzv. *nepřímé* důkazy, je pravděpodobné (ohledně odůvodnění viz níže) vyloučení *nerozlučitelnosti* manželství ze strany nežalující. Tato pravděpodobnost odpovídá přesvědčení, že se Pavel pouze vnějškově ztotožnil s katolickým manželstvím, aniž by se ve svém smýšlení vzdal opačného a nezávislého obsahu, který tomuto úkonu přisuzoval.

14) Co se týká *přímého* důkazu, hned ze dvou úhlů pohledu je pochopitelné, že je v této kauze přítomen spíše skrovně. První důvod je obecný: je velmi obtížné, aby ten, kdo vylučuje svátostný charakter manželství, vyjádřil právně dostačujícím způsobem svůj ná-

zor pomocí výroků typu: „chci manželství, ale nechci přijmout svátost“, „chci nesvátostné manželství, a pokud by to nebylo možné, spíše nechci uzavřít manželství“. Obvykle se lidé v těchto situacích vyjadřují jiným způsobem, i když jde o osoby kulturně na výši a ideologicky motivované, jako tomu v době uzavření manželství bylo u strany nežalující.

Druhý důvod je specifický: Pavel omezil spolupráci na této kauze prakticky na to, že podstoupil jeden stručný výslech, přičemž už nereagoval na dvě následné výzvy ze strany soudce, aby podle svého slibu uvedl další svědky pocházející především z jeho tehdejšího prostředí. Je tedy jasné, že přímý důkaz se tím zeslabil, neboť je pravděpodobné, že pokud Pavel někomu detailně sdělil skutečné úmysly, s nimiž přistupoval k náboženskému obřadu, jednalo se o lidi, kteří s ním tehdy byli spřízněni způsobem myšlení a vnímání. Prvky tohoto tzv. přímého důkazu jsou tedy následující:

a) tzv. *doznání* strany nežalující, již uvedené výše. Připomínáme, že ačkoliv tomuto přiznání není možné přisoudit hodnotu plnohodnotného a dekretálního důkazu, není ani možné je naopak zbavit určitého důkazního významu, neboť souzní s komplexem skutečností popsaných v této kauze;

b) výpověď strany žalující nakolik ovšem „*nemo testis in causa propria*“, která uvádí, co jí tenkrát sdělil její snoubenec: „když Pavel přistoupil na církevní formu sňatku, řekl mi, že pro něj nemá žádný náboženský a svátostný význam. To, čemu se podřizoval, aby mě mohl získat za ženu, byly pro něj samé pověry“ (II/5–6, s. 6); budiž poznamenáno, že rovněž strana žalující se jeví jako věrohodná osoba;

c) výpovědi, byť jen zřídka podrobné, svěd-

ků: Rossi Giuseppina („hlouposti“ církve a jejího učení, V/4); Bianchi Matteo („považoval náboženský obřad za čistě vnějškovou ceremonii“ a hodnotu přisuzoval jen občanskému obřadu, VI/4); Verdi Giuseppe (vzpomíná, že Pavel souhlasil pouze v krajnosti s náboženským obřadem, „protože ho ceremonie v kostele obtěžovala“, XIV/4); svědek Giuseppe Neri (XV/5–6), který ohledně svátostného charakteru připojuje indicii v podobě dopisu sestry nežalující strany Mirelly, která se omlouvá, že se nemůže dostavit k výpovědi, a píše soudnímu tribunálu, že její bratr podstoupil církevní manželství „jedině z pragmatických důvodů“ a že „tehdy nepřisuzoval manželství žádnou posvátnou hodnotu“ (srov. sessio VII).

Z celkového uvážení výše uvedených údajů z vyšetřování považuje kolegium soudců za prokázané, že byl Pavel v době uzavření svého manželství výslovně odvrácený od katolické víry a od církevních institucí; že uzavřel církevní manželství proti své vůli a jen formálně, protože to považoval za prostředek, aby mohl nastolit společný život s Kateřinou; že až do konce navrhoval jako alternativu občanský sňatek; a že odmítal chápat a konat, co chápe a koná církev. Proto je třeba jej posoudit jako člověka, který byl tehdy *neschopný být udělovatelem svátosti a kterému chyběla ona dispozice poslušnosti*, jež se vyžaduje jako minimální podmínka ve *Familiaris Consortio*, č. 68, kde se stanoví „etiamsi modo non omnino conscio, animum affatim obediendi Dei voluntati“ [ochota, byť nedokonale uvědomělá, uposlechnout věrně Boží vůli]. Tato neschopnost nebyla evidentně přirozená, ale kvalifikuje ji výslovné odmítnutí typicky náboženské (tj. ve vlastním slova smyslu svátostné) hodnoty manželství.

Uvážíme-li to, můžeme najít odpověď na námitky obhájce svazku, který tvrdí, že důkaz anti-svátostného pozitivního úkonu vůle u Pavla není průkazný. Obhájce svazku totiž podle mínění tohoto kolegia nepovažuje za dostatečnou „pozitivnost“ Pavlova ateismu a „účinnost“ jeho omylu v církevní a svátostné oblasti. Tak se zdá jako příliš schématický a neodpovídající skutečnému stavu věcí jeho výrok, že Pavel toužil po Kateřině, a proto s ní chtěl uzavřít „opravdové“ manželství. Ve skutečnosti se proti své vůli a proti svému svědomí podrobil určitému obřadu, přičemž vyloučil konat, co koná v tomto obřadu církev, tzn. i svátostný úkon.

B. Vyloučení nerozlučitelnosti

16) Obhájce strany žalující oponuje obhájci svazku tím, že připouští jistou nedostatečnost důkazu ohledně nerozlučitelnosti manželského svazku, která je však podle jeho soudu překonatelná ve světle moci *causa simulandi*, tj. Pavlova ateismu a jeho proticírkevní mentality.

Toto kolegium však usoudilo, že i kdybychom akceptovali obhájcovo upozornění, vyloučení nerozlučnosti svazku z Pavlovy strany, byť zůstává pravděpodobné, není dokázáno s morální jistotou.

Neboť:

a) *causa simulandi*, i když je v obecné rovině silná, se ze specifického úhlu pohledu jeví jako příliš obecná (aspoň na základě toho, co bylo dokázáno v aktech);

b) prohlášení o simulaci (III/4) je potvrzeno pouze dvěma, a to vcelku neobvyklými svědectvími. Písemnost jeho sestry Mirelly, jež samozřejmě nemá tutéž váhu jako svědectví pod přísahou, se omezuje na stručné konstatování, že bratr „nevěřil“ v nerozlučitelnost

manželství (sessio VII). Odpovědi svědka Neriho, jež byl vyslechnut vlastním farářem ve svém bydlišti, protože trpí částečným ochrnutím nohou a ztíženou schopností mluvit, nevyvrátily trvajících nejistoty (XV/6), takže soudce rozhodl, že tento svědek bude podroben specifickému výslechu vhodnou formou, jež by vedla k větší přesnosti a hlubšímu objasnění. Bohužel ani tento druhý pokus nevedl k očekávaným výsledkům, tj. k větší jednoznačnosti a jasnosti výpovědi tohoto svědka (srov. sessio XVI).

Obhájce strany žalující se v první obhajobě se značnou pečlivostí tímto problémem zabývá a předkládá řadu vysvětlení různých protimluv tohoto svědka, jež se jeví jako značně pravděpodobná. Síla výpovědní hodnoty svědka Neriho však i přesto zůstává ve všech směrech oslabená, protože jeho příspěvek má charakter pouze pravděpodobných vyjádření;

c) některé *okolnosti* nasvědčují, že lze pochybovat, zda omyl ohledně nerozlučitelnosti, z něhož se sám Pavel obviňuje, v něm účinně přetrvával i v době, kdy uzavíral manželství: v té době byl totiž do Kateřiny upřímně zamilován a není zřejmé, že by měl oprávněné důvody přemýšlet o možném neúspěchu manželství; společný život těchto manželů navíc trval zhruba dvě desetiletí, i když se v určitém okamžiku projeví obtíže společného života, a iniciativu vedoucí k odloučení projevila Kateřina, a to nikoliv na základě předpokladu simulace, nýbrž na základě jednání, jehož vypovídací hodnota se pohybovala pouze na úrovni obecných indicií.

Ve světle toho, co bylo předloženo, se jeví jako pravděpodobné případné vyloučení nerozlučitelnosti z Pavlovy strany; nebylo ale prokázáno, že došlo k úkonu vůle, a tudíž

k simulaci v její specifické diferenciaci, kterou by bylo možné odlišit od obecné hypotézy omylu. Pod tímto zorným úhlem se jeví jako oprávněný požadavek obhájce svazku odmítnout žalobu týkající se prohlášení neplatnosti z tohoto důvodu.

Závěry

Doufáme, že jsme tímto výkladem, o němž je řeč výše, a zvláště konkrétním příkladem, jenž byl představen pomocí uvedeného rozsudku, dosáhli následujících cílů:

Zaprvé: nabídnout schematickou prezentaci právní problematiky týkající se možného vyloučení svátostné důstojnosti manželství.

Zadruhé: nabídnout věřícím, kteří se o to zajímají, především duchovním pastýřům, vhodné podněty a kritéria, aby nesměšovali vyloučení svátostné důstojnosti manželství s obecnou indiferencí, nezájmem nebo nedostatkem víry v tuto svátostnou rovinu; k jakým problémům to vede, bylo naznačeno na začátku tohoto výkladu.

Zatřetí: implicitně zdůraznit, že v naší kulturní a náboženské situaci je úkolem celého společenství křesťanů (jak to vyžaduje kán. 1063 CIC) a opravdovou pastorační výzvou ani ne tak hledat nové důvody neplatnosti manželství, popř. rozšiřovat oblast, na kterou lze aplikovat důvody tradiční, ale spíše vychovávat a oživovat víru (i ve svátostný význam manželství) v těch pokřtěných, kteří chtějí uzavřít křesťanské manželství. Což není vynalézavost, s níž se rozšiřuje aplikace neobvyklých událostí, jako jsou důvody pro neplatnost, o nichž se píše v tomto příspěvku, příznakem určité prohry tváří v tvář tomuto úkolu a této výzvě?

Přeložil Jiří Plhoň.

Poznámky

* Překlad článku Paolo BIANCHI: *Società secolarizzata ed esclusione della sacramentalità del matrimonio: un motivo di nullità matrimoniale in crescita?* In: Quaderni di Diritto Ecclesiale 4, 1991, s. 79–96.

¹ JAN PAVEL II.: *Familiaris consortio*. Apoštolská adhortace o úkolech křesťanské rodiny v současném světě (22. 11. 1981), č. 68.

² COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE. *La sacramentalité du mariage chrétien* (6. 12. 1977). In: Enchiridion Vaticanum 6, č. 463–478.

³ Tamtéž, č. 471.

⁴ Tamtéž, č. 492.

⁵ Tamtéž, č. 498.

⁶ Mario Francesco POMPEDDA: *Fede e sacramento del matrimonio. Mancanza di fede e consenso matrimoniale: aspetti giuridici*. In: Quaderni dello Studio Rotale 2, 1992, s. 52–54.

⁷ Antoni STANKIEWICZ: *De iurisprudentia recentiore circa simulationem totalem et partialem*. Romae 1989, s. 26–28.

⁸ Tamtéž, s. 28–30.

⁹ Tamtéž, s. 31–32.

¹⁰ Zenon GROCHOLEWSKI: *Crisis doctrinae et iurisprudentiae rotalis circa exclusionem dignitatis sacramentalis in contractu matrimoniali*. In: Periodica de re morali, canonica, liturgica 67, 1978, s. 283–295.

¹¹ A. STANKIEWICZ: cit. d., s. 31–32.

¹² Tamtéž, s. 32–33, 41–46.